

PROF. DR.
AHMET ŞİMŞİRGİL
DR.
İBRAHİM PAZAN

DENİZLER FATİHİ
PİYALE
PAŞA
CERBE ZAFERİ

OSMANLI
MİRKALİBİNE
CERBE KALESİ
FETHİNAMESİ
İLAVESİYLE

İÇİNDEKİLER

TAKDİM..... 7

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞABAN NİDÂÎ (1502-1570).....	11
ATALARI VE AİLESİ	12
TABİP NİDÂÎ	15
ÂDEM OLDUR Kİ	18
HEKİMLERE TAVSİYELER	20
DİLİNLE GÖNLÜN BİR OLSUN	22
ÖYLE BİR SÖZ SÖYLE Kİ	23

İKİNCİ BÖLÜM

PİYALE PAŞA	27
HIRVAT KUNDURACININ OĞLU.....	28
PİYALE PAŞA DENİZLERDE.....	29
AKDENİZ TÜRK GÖLÜ GİBİ.....	32
BÜYÜK HAÇLI GÜCÜ.....	34
KİMİN YANINDASINIZ?	36
HAÇLILARDA TEREDDÜT	39
CERBE HİSARI	41
CERBE'NİN DÜŞMESİ	43
OSMANLI DONANMASININ İSTANBUL'DAN ÇIKIŞI.....	47
CERBE YOLUNDA.....	49
İKİ DENİZ GÜCÜ KARŞI KARŞIYA	51

MERT OLANA CENK KOLAYDIR!	53
ZAFER.....	56
CERBE HİSARI ÖNÜNDE.....	59
KUŞATMA BAŞLIYOR!.....	60
BÜYÜK GAYRET	62
GÜLÜN HARI OLUR BALIN BELASI!	66
BİR AVUÇ ÜMMETİNİZ!	68
FETİH	70
BAYRAM	72
DONANMANIN İSTANBUL'A GİRİŞİ	74
MALTA MUHASARASI	77
SAKIZ'IN FETHİ.....	80
KIBRIS'IN FETHİ	83
İNEBAHTI BOZGUNU.....	87
SON DENİZ SEFERİ	90
VEFATI VE ŞAHSİYETİ.....	92
HAYIR ESERLERİ	96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CERBE ZAFERİ FETHİHNÂMESİ.....	101

SÖZLÜK.....	307
BİBLİYOGRAFYA.....	313
İNDEKS.....	315

BİRİNCİ BÖLÜM
ŞABAN NİDÂÎ (1502-1570)

*Sözüm evveli ism-i Allah olur
Söz oldur ki Hak ismi hem-râh olur*

*Cisimdir söz ism-i Huda cânudur
Sözün ism-i Hak derde dermânudur
Nidâî*

ATALARI VE AİLESİ

Tasavvuf, tıp ve tarih alanındaki çalışmalarıyla ilim âlemimize ölümsüz eserler bırakan Şaban Nidâî, Kudüs'ten Ankara'ya göç etmiş bir aileye mensuptur. Asıl adı Şaban, lakabı Nidâî'dir. II. Selim Han döneminde saray hekimleri arasında yer almış olup tıbbı dair pek çok eseri bulunmaktadır. Eserleri manzumdur. Arapça, Farsça kelime ve terkipleri çokça kullanmasına rağmen sade ve düzgün bir Türkçe ile yazmıştır. Konuşma diline yakın bir ifade ile yazdığından, okuyucuya tatlı bir letafet verir. Vezin ve kafiye hatalarına rastlanmaz. Bu durum Nidâî'nin divan şiirimizin ve İslami Türk edebiyatının bütün inceliklerine sahip bir şair olduğunu da ortaya koymaktadır.

1502 yılında Ankara'da doğduğu tahmin edilen Nidâî'nin hayatını ve şahsiyetini eserlerinde, kendisi hakkında verdiği bilgilerden takip edebilmekteyiz.

“Der beyan-ı ecdat ve birâderât” adlı bölümde atalarının nereden gelip nereye yerleştiği, babasının evliliği, faaliyetleri ve doğumu hakkında bilgiler vermektedir:

*Atam Kuds ilinden sefer eyledi
Geliüp Ergürîde makarr eyledi.*

*Bu şehir içre ilm ile meşhur olur
Kimin müşkili varsa bundan bulur.*

*Şehir halkı gördü ki bu bir melek
Kalın bunda deyu ederler dilek.*

*Bulurlar bir a'lâ-nesil duhteri
İbadetle geçmiş günü ekseri*

*Ana cüft iderler anı ol zamân
Oğul kız olur bu ikiden hemân*

*Benüm küçüğü beş karındaş idük
Biribirimiz ile sırdaş idük*

*Demişler bana anda Şaban isim
Biline bu ism ile yani cisim¹.*

Açıklaması: Babam Kudüs'ten Ankara'ya göçmüş ve orayı kendisine vatan eylemişti. İlmi ile şehirde meşhur olduğundan herkes müşkülünü ona getirmeye, onunla çözmeye başlamıştı. Şehir halkı babamdan o kadar memnun kalmıştı ki kendisini melek gibi gördüler. Orada yerleşmesi ve kalması için kendisini ikna ettiler. Gününün büyük kısmını taat ve ibadetle geçiren, aslı nesli temiz bir kız bularak babamla evlendirmişler. Bu evlilikten oğul kız beş evlatları oldu. En küçüğü bendim ve hepimiz birbirimizle sırdaştık. Cismim bu isimle anılsın diye bana Şaban ismini vermişler.

Çocukluk dönemi ve daha o günlerde kendisinde oluşan hedef ve ideal ile ilgili olarak da şunları söylemektedir:

*Peder maderin canı idi yerüm
Severdi beni hem biraderlerüm*

*Bunun her birisi yığar mülk ü mâl
Bana aşk-ı Hak oldu âhır menâl*

*Elime ne girse ederdim telef
Bilirdim ki hep böyle geçti selef*

*Olur ehl-i dünya kimin mâlı var
Velî ol ki Hakk'a yarar hâli var²*

Açıklaması: Annemin ve babamın sevgilisi bendim. Kardeşlerim de beni çok severdi. Biraderlerimin her biri mal ve mülk sahibi olmuştu. Beni ise Cenab-ı Hakk'ın aşkı sarmıştı. Geçmişte seleflerim nasıl hareket etti ise ben de onların yolunu tuttum. Elime ne geçerse O'nun yolunda harcamayı meslek edindim. Kimin malı varsa o dünya ehlidir. Hakk'a yarar hali ve davranışları olan kişi ise velilerdendir.

1 Meserret Dirioz, "Şaban Nidai", Kaysunizade Mehmed Efendi ve Ankara'lı Şair Hekim Nidai Kongresi, 14 Mart 1990, s. 42.

2 Meserret Dirioz, "Şaban Nidai", s. 42.

İşte bu düşünceleri Nidâî'nin hayatını etkilemiştir. O insanlığa hizmet sevdasındadır.

*Bu fikri edüp çün sefer eyledüm
Açıp çeşm-i ibret nazar eyledüm*

*Neye baksam olurdu ibret bana
Atâ etti Hak bunca hikmet bana*

*Şükür minnet ol padişah-ı kadîm
Bana bunca lutf etti oldum kelîm³*

Seyahat etmekten çok hoşlanan Nidâî, Kırım'a da gitti. Sahip Giray Han'la sohbetleri oldu. Han kendisinden pek memnun kalmıştı. Sahip Giray Han onu habercilikle bir ara İstanbul'a gönderdi. Nidâî'nin Kırım Han'ının yanındaki itibarını çekemeyenler bunu fırsat olarak gördüler.

Güya Nidâî'nin İstanbul'da Kanunî Sultan Süleyman'ın katında: "Zinhar Tatar Han'ına inanmayın. Sizlere karşı haindir, zalimdir. Bunlara itimat eylemeyin. Bunlar tuz ekmek hakkı bilmez ve ah-dine durmaz bir taifedir," dediğini ifade ederek Han'ı inandırdılar.

Nitekim Nidâî İstanbul'dan döner dönmez Sahip Giray Han tarafından hapse atıldı (1544). Defalarca idam edilmek istendiyse de araya giren dostlarının himayesiyle kurtuldu. Bu arada Sahip Giray kendisinin yakından ve uzaktan rakiplerini de ortadan kaldırmayı âdet edinmişti. Bu meyanda İstanbul'da bulunup çok sevilen biraderinin oğlu Devlet Giray'ı da Ejderhan Hanlığı'na tayin ile ele geçirmek istedi. Ancak bu girişimleri kendisinin sonunu hazırladı. Aleyhtarlarının ve bu arada arasının açık olduğu Kefe Beyi Kasım Paşa'nın tedbirleriyle Çerkezistan seferinden dönüşünde oğullarıyla beraber katledildi (1551).⁴

Hanın öldürülmesi Nidâî'nin yedi yıllık zindan hayatının da sonu oldu.

3 Meserret Diröz, "Şaban Nidai", s. 43.

4 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1975, c. II, s. 425.

TABİP NİDÂÎ

Nidâî bu hapis hayatı sırasında tasavvuf ilmine ait yirmi iki risale kaleme almıştır. Bunları *Esrâr-ı Genc-i Ma'ni* isimli eserinde topladı. Eserde peygamberlerin ruhu, on sekiz bin âlem, ricalü'l-gayb, kutub, müşid-i kâmil, dünya, ahiret, insan, insan ruhu, nefis, can, akıl, gönül, müminler, münafıkların ahvali gibi konuları işlemiştir.

Kitabın girişi Nidâî'nin sözdeki maksadını da yansıtmaktadır:

*Sözüm evveli ism-i Allah olur
Söz oldur ki Hak ismi hem-rah olur*

*Cisimdir söz ism-i Huda cânıdur
Sözün ism-i Hak derde dermânıdur*

*Sığındım sana ele aldım kalem
Sen emr eyledün anın için ne gam*

*Nidai hemân söyle maksûdunu
Anıp yer yerin sözde ma'bûdunu⁵*

Nidâî bu eserleri sırasında Peygamber Efendimiz'le ünsiyet müyesser olduğunu ve ol şevk u zevkten bu denli eserin meydana çıktığını ifade etmektedir. Yine Peygamber Efendimiz'in bu sırada kendisinin tıpla meşgul olmasını işaret buyurduğunu ifade etmektedir.

İşte bu işaret üzerine Nidâî hapisten kurtulduktan sonra evlad-ı Resul'den yüz yaşını aşmış bir pîr-i fâniden ilim tahsil eyledi. Tıp ilmindeki tecrübelerini ve bilgilerini Nidâî'ye aktaran Seyyid zat kendisine icazet verdikten sonra ahirete irtihal eyledi.

Nidâî 1556'da Bağdat'a gitmiştir. "Fuzuli fakir Bağdat'a vardığım sene fevt oldu" ifadesi bunu göstermektedir.

1560 yılında ise Piyale Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne kazandırdığı en büyük zaferlerden birisi olacak Cerbe Seferi'ne katılmıştır. Nidâî bu sefere tabip olarak katılmış olmalıdır. Ancak o sanatını da konuşturmuş, bu büyük zaferi unutulmaması dileğiyle *Fetihnâme-i*

5 Meserret Diriöz, "Şaban Nidai", s. 47.

Kal'a-yı Cerbe adıyla manzum olarak kaleme almış ve sonraki nesillere bırakmıştır. Nidâî eseriyle, bu kitabın da ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Nidâî'yi bu tarihten sonra Konya'da görmekteyiz. O bu sırada Mevlana Celaleddin-i Rûmî Hazretleri'nin yoluna intisap etmiştir. Nidâî'nin Konya'ya gelişi ona İstanbul'un da kapılarını aralayacaktır. Zira Kanunî'nin oğlu ve geleceğin müstakbel padişahı Şehzade Selim o sırada Konya'da vali olarak bulunuyordu. Nidâî çok geçmeden şehzadenin tabipleri arasında yerini aldı. Nitekim II. Selim Han tahta çıktığında Şaban Nidâî de İstanbul'a geldi ve saray hekimleri arasına katıldı.

İşte Nidâî tıpla ilgili olarak telif edilmiş olan eserleri içinde en hacimli olan *Menâfîü'n-Nâs* isimli eserini, II. Selim Han'a tahta çıktığı senede (1566) sunmuştur.⁶

Kısmen manzum ve çoğunlukla mensur olarak kaleme aldığı eseri altmış bab/bölüm olarak tertip etmiştir. Eserinin girişinde Selim Han'a şu sözlerle duada bulunmaktadır:

*Evvela Han Selimè eyle duâ
 Sonra maksûdunu edesin edâ
 Atası tahtına geçüp ol şâh
 Şevkden secde etti mihr ile mâh
 Han oldu benim Selim Hân'um
 Ferahimden sina eder cânım.
 Ol sürur ile bir kitâb etdüm
 Encüm-ı tıbba âfitâb etdüm
 Ne ki cem eyledüm tabâbetten
 Anı ketm etmedüm kitâbetten⁷*

6 Ali Rıza Karabulut, "Hekim Şaban Nidai'nin Eserleri", Kaysunizade Mehmed Efendi ve Ankara'lı Şair Hekim Nidai Kongresi, 14 Mart 1990, s. 81.

7 Meserret Diriöz, "Şaban Nidai", s. 48-49.

Nidâi ertesi sene *Manzume* isimli yine bir tıp eserini Selim Han'a takdim etmiştir. İfadelerinden bu eserin *Menâfiü'n-Nâs* isimli eserinin bir özeti olduğu anlaşılmaktadır.

Girmeden söze gel duâ eyle

Şeh Selim Han'a çok senâ eyle

Verdi Hak devlet-i Süleymânî

Ana layık görüp bu unvâmı

Çünkü laht-ı saadete ağıdı

Halka Hak rahmeti aceb yağdı

Ana ol hinde bir kitâb etdüm

Encüm-i tıbbâ âfitâb etdüm

Anı neşr eyledüm fesâhatden

Bunu nazm eyledüm belâğatden

Buna andan çok ihtisâr etdüm

Gizli razım hep âşikâr etdüm.⁸

Nidâi bu eserin bir nüshasını da II. Selim Han'ın veliahdı bulunan Şehzade Murad'a yazarak takdim etmiştir.

Nidâi'nin eserlerinden bir tanesi de kolera ve veba hastalıklarını konu edinmektedir. Yine II. Selim Han'a sunduğu ve *Rebiu's-Selâme* adını verdiği eserini kaleme alış sebebini şöyle açıklamaktadır:

“Bir bahar günü çayır çimenlerde dolaşmak, ırmak kenarında etrafı seyretmek ve hava almak üzere dostlarla kırlara açıldık. Fakat hava o sene aşırı sıcaktı. Sanki her şey kokuşmuş vaziyette idi. Bu sebeple veba ve kolera neredeyse şehrin her tarafına yayılmıştı. Sohbetimiz de hep veba ve kolera üzerinde yoğunlaşmıştı. Neticede söz şuraya geldi. Veba ve koleranın ilacına, tedavisine, önlenmesine dair bir risale yazılması gerektir. Bu işi bana teklif ve havale ettiler. Bu eser ilkbaharda yazıldığı için adını *Rebiu's-Selâme* koydum.⁹”

8 Meserret Diriöz, “Şaban Nidai”, s. 49-50.

9 Meserret Diriöz, “Şaban Nidai”, s. 53.

Şaban Nidâî nihayet 1569'da *ed-Dürü'l-Manzum* adını verdiği tıbbiye ile ilgili yeni bir eserini daha II. Selim Han'a sunmuştur. *Et-Tıbbü'l-Manzum* adıyla da anılan bu eseri Nidâî'nin tıpla ilgili *Menâfiü'n-Nâs* isimli eserinden sonra en hacimli eseridir. Yedi yüz beyitlik eser o günkü tıbbın birçok konularını içerisine almaktadır.

ÂDEM OLDUR Kİ

Nidâî'nin bu tarihten sonra faaliyetlerine rastlanmaz. Muhtemelen bu tarihten sonra 1570 yılında hayata gözlerini yummuştur.

Vasiyetnâme, Baytar-nâme, Tembih-nâme, Tercüme-i Nazm-ı Lokman Hekim ve Edviyye-i Müfrede adlı eserleri de bulunan Şaban Nidâî¹⁰ tarihimizin en renkli simalarından biridir. Buna rağmen maalesef hayatı son yüzyılımızda karanlık kalmıştır. Batılı kaynaklar kendisini yine bir hekim olan Kaysunizâde Mehmed Efendi ile karıştırmışlardır. O ancak son zamanlarda yapılan çalışmalarla ilim âlemince tanınmıştır. Özellikle 1990'da Mısırlı Hekimbaşı Kaysunizâde ve Hekim Şaban Nidâî hakkında bir kongre düzenlemiş bulunan Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü bu büyük âlimin tanınmasına önemli ölçüde hizmet etmiştir.

Bu durum hem geçmiş ilim adamlarımızla bağlantı kurabilmemiz, geçmişimizi tanıyabilmemiz ve hem de her çeşit ilmî eserlerimizden istifade edebilmemiz için Eski Türkçenin (Osmanlıca) üniversitelerimizde en azından seçmeli ders olarak okutulmasını şart kılmaktadır. Zira tarih ve edebiyat eserleri dışında sosyal ve fen dallarında ilmî araştırma yapanlar maalesef yüzyıl öncesi eserlerimizi okuyup anlamaktan uzaktır. Bu ilim dallarında nelerin yapılmış olduğunu hatta o ilimde hangi âlimlerin çalışmış olduğunu dahi bilmemektedirler. İşin en acı tarafı ise bunların yabancılardan öğrenilmiş olmasıdır.

Nitekim Şaban Nidâî'nin eserlerinden tıp alanında elde edilecek bilgiler bir yana, hekimlik zihniyeti açısından da ne kadar faydalı

10 Nidâî'nin eserlerine toplu olarak bkz. Sadettin Özçelik, "Nidai", *DİA*, c. 33, İstanbul 2007, s. 77-78.

olacağı eserleri incelendiğinde görülecektir. Bu büyük âlimin eserleri kendisinin şahsiyetini ortaya çıkardığı gibi doktorlarımıza fevkalade kıymetli bilgileri de içermektedir.

İşte Nidâi de insanın bu dünyada güzel eserler bırakmasını, halka iyilik etmesini ve hep hayırla yâd edilmesini istemektedir.

*Gel Nidâi kelamı muhtasar et
Bu cihanda gerekli bir eser et*

*Âdem oldur ki halka hayrı değe
Ol muzırdır ki halka şerri değe¹¹*

Bugün ilimden bir nebze behremend olanların boynunu dik tutarak yürümeleleri, kibir ve gururla konuşmaları en dikkate değer hususlardandır. Nidâi ise her fırsatta, sahip olduğu ilme Cenab-ı Hakk'ın sonsuz lütuf ve merhameti ile eriştiğini ifade etmekte ve O'nun ilmi yanında insanların bildiklerinin hiç mesabesinde olduğunu söyleyerek tevazuunu şu ifadelerle yansıtmaktadır:

*Bildiğim denlü bi fakir ü hakir
Şemsden zerre eyleyim tahrir*

*Bahr-ı hikmetde nice bin Lokman
Acz ü noksan ile kalır hayran*

*Nice yüz bin Hakim Eflatun
Âleme her ki geldi ehl-i fünun*

*Şemsden zerre denlü bilmediler
Bahrdan karta denlü almadılar*

*İlm çoktur buna nihayet yok
Cümle hep bilmeğe liyakat yok*

*Acz ü noksan ile şüru ettim
Ulular gittiği yola gittim¹²*

Açıklaması: Allah'ın sonsuz ilmi karşısında kişinin bildikleri ne ifade eder. Onun yazacakları güneşin yanında bir zerre toz gi-

11 Nidâi, *Manzume*, Milli Kütüphane, Yazma eserler no: 4647, vr. 34a.

12 Nidâi, *Manzume*, vr. 2b.

bidir. Allah'ın hikmet denizi karşısında binlerce Lokman, acizliği ve eksikliği ile hayran kalır. Eflatun gibi yüz binlerce ilim ve fen sahibi insan, o güneşten zerre kadar bile bir şey öğrenemediler ve o denizden, damla kadarını dahi ele geçiremediler. İlim o kadar çoktur ki sonu bulunmaz. Hepsini bilmeye imkân yoktur. Onun için büyüklerin yolundan giderek acizlik ve noksanlıkla yazmaya başlıyorum.

HEKİMLERE TAVSİYELER

Şaban Nidâi'nin hekimlere olan tavsiyesi ve nasihatleri günümüzde dahi canlılığını muhafaza etmektedir:

*Tabîb olana birkaç nesne lâzım
Bunları bilmeğe ola mülâzım*

*Biri üstâda hizmet eylemektir
Emekdir evvela sonra yemektir*

*Tabâyî bilmedir teşhîs ü emrâz
Tekâsül eyleme fey ede Feyyâz*

*Okumak bile hem olmaya câhil
Ola her vechile ilminde kâmil*

*Helâl ile haramı eyleye fark
Dahî kalbinde olmaya riyâ vü zerg*

*Deva kim eyleye sâyib gelürse
Hudadan bile sıhhat ger bulursa*

*Demiye kim ben sağalttım fûlanı
Eğer iderse gerçektir yalanı*

*Veren derdi Hudâ, derman O'nundur
Ne dilerse eder, fermân O'nundur*

*Bu ilmi Hak sana eyleyse atâ
Saadettir yeri eyleyse me'vâ*

*Bir elini hayr için eyle küşâde
Gözet her kande kim var bir fütâde*

*Fakir ü derd-mend ü ki gedâdur
Marîz olsa deva etmek revâdur*

*Tamahkâr olma ol hakkına kâil
Sakın olma fena dünyaya mâil
Varacak yerini zikreyle zinhâr
Hakikat üzre ol, olmayasın zâr¹³*

Şaban Nidâi bu eserin yazılmasına sebep olan *Fetihnâme-i Kal'a-yı Cerbe* isimli eserinde kendisi hakkında bilgi vermemektedir. Ancak eserin de Cenab-ı Hakk'a hamd ü sena ve Resulüne salat u selamlardan sonra kendi acziyeti ve günahını belirtip affını istediği beyitleri vardır ki şu şekildedir:

*Benüm isyânuma yokdur nihâyet
Ne gam 'afv eyleyüp itsen inâyet*

*Eger cürmüme göre ola emrün
Yakıp yandura beni nâr-ı kahrın*

*Ki zîrâ nefse uydum bu günehkâr
Hatâlar işledüm bî-hadd ü bisyâr*

*Hevâ-yı nefis ile aklum dağıldı
Bana kılmağı illâ nefis kıldı*

*Günâhum şimdi bildüm pür-hatâyam
Înâyet eyle muhtâc-ı 'atâyam*

*Dimezven ben kulunı 'abd-i hâs it
Hevâ-yı nefsdan ancak halâs it*

*Şu dem kim tâkatüm tâk ola yâ Rab
Tuta cân ile cismüm gussa vü teb*

*Emîn eyle beni ol vartalardan
Habîbün hürmeti ırma nazardan*

13 Ahmet Hulusi Köker, "Vasiyyet-name", Kaysunizade Mehmed Efendi ve Ankara'lı Şair Hekim Nidai Kongresi, 14 Mart 1990, s. 35-36.

*Murâdum çok egerçi hazretünden
Velî mahrûm kılma rahmetünden¹⁴*

DİLİNLE GÖNLÜN BİR OLSUN

Yine Şaban Nidâî'nin en önemli vasıflarından biri eserlerinde her zaman okuyucuya ve gençlere ve çağlar ötesi ahfadına öğüt ve nasihatler vermiş olmasıdır. Bu nasihatlerde dünyaya bağlanmama-yı, dünya malına, mülküne, tacına, tahtına, mevkiine, mansıbına, ışığına, işretine, zevkine, lezzetine gönül vermemeyi ve hep Cenab-ı Hakk'la olmayı vurgulamaktadır.

Nitekim *Fetihnâme*'de bu hususta şöyle söylemektedir:

*Gel iy cân bülbüli gülşende zâr it
Gülün katında feryâd-ı hezâr it*

*Bu bâğun gülleri pejmürde olmaz
Hemîşe tâzedür evrâkı solmaz*

*Bilün bâd-ı hazân esmez bu bâğa
Nesîm-i yâr irer illâ dimâğa*

*Bunun nergesleri iy ehl-i ibret
Bağışlar dîde-i câna basîret*

*Perîşân olma sünbül gibi iy yâr
Özüni gonca-veş cem' eyle her bâr*

*Yakıp lâle gibi bağrunda dâğ
Belürsün sînede 'ışkun çerâğ*

*Yüzün dergâha tutup yâsemîn-vâr
Tezarru' eyle dâyim Hakkâ yalvar*

*Bilürsin bu fenânun yok bekâsı
Ne denlü ola pes anun safâsı*

*Çeküp ser servi-veş olma ser-efrâz
Olagör meskenet pîrine hem-râz*

14 Nidâî, *Fetihnâme-i Kal'a-yı Cirbe*, Londra British Library, nr. 23984, vr. 6b-7a.

Ne denlî saltanat sadrına irsen
Özün taht-ı saâdet üzre görsen
Sakın mağrûr olma 'izz ü câhe
Murâd-ı dünye değmez berg-i kâhe
Dilersen diyeler kim ber-murâd ol
Koyup sen benliği dervîş-nihâd ol
Arıt kalbün cemî'i mâ-sivâdan
Ve illâ hâlî olmasun Hudâdan
Dilün söylese gönlün anda olsun
Ko nefsün bâb-ı Hakk'da bende olsun
'İbâdetdür sana çün söylemek söz
Gönül cevân kılmaz söylemeksüz
N'ola kâl olsa söz ilhâm-ı Hak'dur
Kime kim virile inâm-ı Hak'dur
Kapusın ehl-i hâlün kâl dirler
Kelâm-ı Hakk'a fehm it hâl dirler
Sözün kim ola sözi câna cândur
Muayyen harf ma'nâ-yı nihândur¹⁵

ÖYLE BİR SÖZ SÖYLE Kİ

Nidâi Konya'da bulunduğu sırada Mevlana Celaleddin-i Rûmî Hazretleri'nin yoluna intisap etmişti. Takma adının başına Dervîş ve Mevlevî unvanlarının verilmiş ve bu lakaplarla anılmış olması bunun en açık bir delili olduğu gibi Şeyh Galib'in:

Esrârını Mesnevi'den aldım
Çaldım velî miri malı çaldım

beytine uygun olarak şiirlerinde göze çarpan plan ve kuruluş da büyük mesnevi şairlerinin tuttuğu yolun aynıdır. Nitekim "Öyle bir söz söyle ki cana can olsun. Görülen ve yazılan harfler içinde gizli manalar vardır", dizelerini doğrularcasına Cerbe Zaferi'ni anlattığı

15 *Fetihnâme-i Kalfâ-yı Cirbe*, vr. 7-8a.

eserinin sonunda Mevlana Hazretleri'ne benzer bir tarzda bunun bir rezm olduğunu ve içinde gizli manalar bulunduğunu ifade etmektedir. O, Sultan Süleyman, Vezir Piyale Paşa, gemi, derya, kâfir beyi ve askerinden asıl maksadını şu ifadelerle nakleder:

*Hikâyet cism idi kim itdüm inşâ
İşit rûhum hurûf içinde ma'nâ*

*Bil ânı Şeh Süleymân tende cândur
Beden milkinde her hükmi revândur*

*Akıldur Hazret-i Paşa bil iy cân
Ânunla fehm ider her ilmi insân*

*Bularun askeri cûd u keremdür
Hayır ihsân u hem lutf ü himemdür*

*Gemi avn-i Hudâ'dur bahr rahmet
Zevâde zikr-i Hakk'dur yolda ni'met*

*Bil ânı kal'adur cism-i azîzün
Mekâmı cân ile akl-ı temîzün*

*Olur, kâfir beği bu nefsi emmâr
Özüne yâr sanma oldur ağıyâr*

*Ânun cümdi hevâyile hevesdür
Fesâd u fisk u isyân hep abesdür*

*Kılursan nefsi ile dâyim gazâyı
İdersen akl u rûh ile ezâyı*

*Riyâdat tîğmı idüb havâle
Zebûn it leşkerin kır bu misâle*

*Eger böyle idersen sende erlik
Mukarrer bil ki vardur sende erlik*

*Kuşan Paşa gibi gayret kuşağın
Gönül milkinde kur nusret otağın¹⁶*

16 Fetihnâme-i Kalfa-yı Cirbe, vr. 52b-53a.

Açıklaması: Ey ruhum bu hikâye bir cisim idi. Onun harfleri içinde bulunanı manayı sen anla.

Şunu bil ki Sultan Süleyman dedikleri tende candır. Beden mülkünde hep onun hükmü geçmektedir.

Hazret-i Paşa (Piyale Paşa) denilen de akıldır. İnsan her ilmi onunla anlar ve kavrar.

Bunların askeri ise cömertlik ve keremdir, ayrıca hayır yapmak ihsanda bulunmak ve lütuftur.

Gemi, Hudâ'nın yardımı, derya ise O'nun rahmetidir. Bu yolda nimet ise Cenab-ı Hakk'ı zikretmektir.

İnsanın cismi ise bir kaladır ki can ile aklın mekânıdır.

Kâfir beyi diyerek anılan ise senin nefs-i emmarendir. Sakın onu özüne dost sanma o senin can alıcı düşmanıdır.

Onun askeri ise heva ile heveslerindir. Bundan meydana gelen işler ise fesat, günah, isyan ve boş işlerdir.

Nefsine daim gazâ ile meşgul ol. Aklın ile onunla mücadele et.

Gayret kılıcını ona havale ederek, nefsinin askerini perişan et. Tıpkı bu misalde olduğu gibi.

Eğer böyle yapabilirsen sende erlik olduğu anlaşılır. O zaman erliğini her daim göster.

Sen de Paşa gibi gayret kuşağını kuşan ve gönül mülküne zafer otağını kur.

Şaban Nidâi dünyayı gezmiş, devlet hizmetinde bulunmuş, elçilik yapmış, hapiste çileli hayat sürmüş, dünyaya gönül vermemiş ve nice ölümsüz eserler bırakarak göçmüştür. Şu beyti kendisinin ana düşüncesini yansıtmakta ve hayatına ışık tutmaktadır:

Mâil olma ey Nidâi bu fena gülzârına

Muntazır ol daima Cennette Hak didârına

Açıklaması: Ey Nidâi bu sonunda yok olup gidecek seninle kalmayacak gül bahçesine (dünya nimetlerine) meyil verme. Daima cennette Hakk Te'âlâ'yı görecek, onun sevgisini elde edecek işlere yönel ve sonsuz nimetlere kavuşmayı gözle.

İKİNCİ BÖLÜM
PİYALE PAŞA

Gerekdür gayret itmek râh-ı dinde
Kim olmamış ola hiçbir karinde

Bilün erkek koyun kurbân içündür
Bu meydân-ı eren merdân içündür

Göz açdırmayavuz küffâra her dem
Yakalum ehl-i şirki nâra her dem

Ne denlü vâr ise kâfirde kuvvet
Bizümle biledür sultân-ı kudret

Yüzümüz ak ola bu râh-ı Hak'da
Gazâmuz yazıla dergâh-ı Hak'da

Hudâ nusret vire fırsât bulavuz
Hızır İlyas ola bize kulavuz

Hudâ'ya eyledük çünkim tevekkül
İde Hakk şerrimiz hayra tebeddül

Piyale Paşa

HIRVAT KUNDURACININ OĞLU

Piyale Paşa, orta Macaristan'da Tuna Nehri'nin batı kıyısında yer alan Tolna şehrinde doğmuştur. 1515 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Hırvat asıllı olup babası kunduracılık yapıyordu. Babasının adı Abdurrahman'dır. Muhtemelen daha sonra oğlunun da tesiriyle Müslüman olarak Abdurrahman adını almış olmalıdır.¹ Nitekim kaptan-ı deryalığı sırasında annesini de İstanbul'a getirttiği bilinmektedir.

Mohaç Meydan Muharebesi sırasında (1526) esir alınmıştı. Başdefterdar İskender Çelebi'nin maiyetinde iken onun idamı üzerine saraya alındı (1535).

Enderun'un disiplinli eğitiminden geçerek mükemmel bir şekilde yetişti. Çeşitli hizmet kademelerinden geçtikten sonra kapıcıbaşı oldu (1547). Sarayın dış, yani Bâb-ı Hümâyûn denilen kapısıyla orta kapısını (Bâbüsselam) bekleyen kapıcıların büyük zabiti konumundaki kapıcıbaşının derecesi alaybeyi (albay) veya sancakbeyi (tümgeneral) konumundadır. Sarayda padişahın emir subayı durumunda bulunurlardı. Dışarıya sancakbeyi veya beylerbeyi göreviyle çıkarlardı.

Sinan Paşa 1554 yılı sonunda vefat edince Piyale, kapıcıbaşılıktan beş yüz elli bin akçelik has geliri ve Gelibolu sancakbeyliği payesiyle kaptan-ı derya oldu (13 Safer 962/7 Ocak 1555).²

Sinan Paşa, Sadrazam Rüstem Paşa'nın kardeşi idi. Rüstem Paşa ise kaptan-ı deryalık görevini denizden gelenlere değil karacılara vermek temayülündeydi.

Bu itibarla Barbaros Hayreddin Paşa vefat ettiğinde önce Sokullu Mehmed Paşa'yı bu göreve getirtmiş, onun vezirlikle saraya girmesi üzerine de kardeşi Sinan Paşa'yı kaptan-ı deryalığa tayin ettirmişti.

1 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, yay. haz. Nuri Akbayır, çev. S. Ali Kahraman, İstanbul 1996, c. 4, s. 1336.

2 İdris Bostan, Piyale Paşa, *DİA*, c. 34, İstanbul 2007, s. 296.